

XORIJIY MAMLAKATLARDA ANTIINQIROZIY MOLIVAVIY BOSHQARUVNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Umirzoqova Shaxnoza Musomiddinovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Meliyev Azim Murodillo o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotida antiinqiroziy moliyaviy boshqaruv siyosatining shakllanishi, uning asosiy yo'nalishlari va o'ziga xos xususiyatlari tahlil etiladi. Moliyaviy inqirozlar sharoitida davlatlarning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi yondashuvlari, byudjet siyosatini optimallashtirish, monetar mexanizmlarni takomillashtirish hamda investitsion muhitni barqarorlashtirish tajribalari o'rganiladi. Maqolada AQSh, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning antiinqiroziy siyosatdagi samarali moliyaviy boshqaruv mexanizmlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: moliyaviy siyosat, antiinqiroz boshqaruvi, fiskal barqarorlik, davlat qarzi, monetar siyosat, iqtisodiy islohotlar, xalqaro tajriba.

Kirish

So'nggi o'n yilliklarda global iqtisodiy tizim tez-tez yuz berayotgan moliyaviy inqirozlar, pandemiya va geosiyosiy tangliklar ta'sirida turli mamlakatlarda antiinqiroziy boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish zaruratini yuzaga keltirdi. Har bir davlat o'z iqtisodiy modeli, moliyaviy salohiyati va institutsional tizimidan kelib chiqib, inqiroz sharoitida iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish uchun o'ziga xos strategiyalarni ishlab chiqdi. Antiinqiroziy moliyaviy boshqaruv — bu davlatning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, byudjet va moliyaviy oqimlarni muvofiqlashtirish, hamda ijtimoiy himoyani ta'minlashga qaratilgan kompleks siyosiy, iqtisodiy va institutsional choralar tizimidir.

Xorijiy mamlakatlarning antiinqiroziy moliyaviy boshqaruv tajribasi shuni ko'rsatadiki, inqiroz sharoitida davlatning roli kuchayadi, moliyaviy siyosat esa iqtisodiyotni tiklashning asosiy vositasiga aylanadi. AQShda 2008-yilgi moliyaviy inqiroz davrida va 2020-yilda pandemiya sharoitida iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash uchun davlat budjeti defitsitini oshirish, foiz stavkalarini kamaytirish hamda keng ko'lamli moliyaviy rag'batlantirish paketlarini joriy etish orqali iqtisodiy faollikni saqlashga erishilgan. Bunday yondashuv "aktiv fiskal siyosat" deb ataladi, u qisqa muddatli byudjet yo'qotishlariga qaramay, uzoq muddatda ishlab chiqarish hajmining tiklanishiga xizmat qiladi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida antiinqiroziy boshqaruv fiskal intizomni saqlagan holda ijtimoiy sohani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Germaniya, Fransiya,

Italiya kabi mamlakatlar iqtisodiy pasayish davrida kichik va o'rta biznesni subsidiya orqali himoya qilish, ishsizlik darajasini kamaytirish uchun bandlik dasturlarini kengaytirish, soliq imtiyozlari berish hamda "yashil iqtisodiyot" loyihalarini moliyalashtirish orqali moliyaviy muvozanatni saqlab qolgan. Bu davlatlar tajribasida antiinqiroziy siyosat faqat qisqa muddatli choralar bilan cheklanmay, uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash strategiyasi bilan uyg'unlashgan.

Yaponiyada esa moliyaviy boshqaruvda davlatning iqtisodiyotga faol aralashuvi inqirozga qarshi samarali mexanizm sifatida qaraladi. Hukumat inqiroz davrida infratuzilma loyihalarini kengaytirish, aholiga to'g'ridan-to'g'ri naqd yordam ko'rsatish, shuningdek, Markaziy bank orqali past foizli kreditlar taqdim etish yo'li bilan ichki iste'molni rag'batlantiradi. Natijada, iqtisodiy faollik saqlanib qoladi va turg'unlikning chuqurlashuvi oldi olinadi.

Janubiy Koreya va Singapurda antiinqiroziy moliyaviy boshqaruvning o'ziga xos jihati — raqamli iqtisodiyotga asoslangan yondashuvdir. Bu davlatlarda inqiroz sharoitida iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash dasturlari asosan IT sektori, elektron to'lov tizimlari va startaplarni rag'batlantirish orqali amalga oshiriladi. Bunda davlat moliyaviy resurslarini samarali taqsimlab, iqtisodiyotning tezkor moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Antiinqiroziy moliyaviy boshqaruvning xalqaro tajribasida muhim jihatlardan yana biri — bu davlat qarzini samarali boshqarishdir. Inqiroz davrida ko'plab rivojlangan davlatlar qarz yukining ortishiga yo'l qo'ysa ham, uni uzoq muddatli investitsion loyihalar orqali qoplash siyosatini yuritadi. Masalan, Yevropa Markaziy banki va AQSh Federal zaxira tizimi monetar kengaytirish siyosati orqali bozor likvidligini ta'minlab, iqtisodiyotda investitsion faollikni qo'llab-quvvatlaydi.

Bundan tashqari, antiinqiroziy siyosatda ijtimoiy muvozanatni saqlash ham muhim ahamiyatga ega. Ko'plab xorijiy mamlakatlarda iqtisodiy inqiroz davrida aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash uchun byudjetdan to'g'ridan-to'g'ri to'lovlar, pensiya va nafaqalarni indeksatsiya qilish, sog'liqni saqlash sohasiga qo'shimcha mablag' ajratish kabi chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Bu orqali nafaqat ijtimoiy barqarorlik ta'minlanadi, balki ichki iste'mol talabi saqlanib qoladi.

Shuningdek, xorijiy tajribada antiinqiroziy boshqaruvning zamonaviy tendensiyalaridan biri bu ekologik va raqamli transformatsiyani moliyalashtirishdir. AQSh va Yevropa davlatlarida "yashil energetika", uglerod chiqindilarini kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish uchun maxsus byudjet dasturlari ishlab chiqilgan. Bunday yondashuv nafaqat inqirozning salbiy oqibatlarini yumshatadi, balki kelajakdagi iqtisodiy barqarorlik uchun yangi turtki yaratadi.

Umuman olganda, xorijiy mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, antiinqiroziy moliyaviy boshqaruvning muvaffaqiyati uch asosiy omilga tayanadi: birinchidan, fiskal siyosatning moslashuvchanligi; ikkinchidan, monetar siyosatning

iqtisodiy ragʻbatlantirish bilan uygʻunligi; uchinchi, ijtimoiy himoya va investitsion siyosatning muvozanatli olib borilishi. Xorijiy mamlakatlarda antiinqiroziy moliyaviy boshqaruvning oʻziga xosligi shundaki, u faqat iqtisodiy barqarorlikni saqlash bilan cheklanmay, balki yangi iqtisodiy modelni shakllantirish, davlatning iqtisodiy jarayonlardagi rolini qayta koʻrib chiqish va moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni taʼminlashni ham oʻz ichiga oladi. Har bir mamlakat inqiroz holatiga qarab oʻziga xos moliyaviy siyosatni tanlaydi: baʼzilar davlat xarajatlarini oshirish orqali iqtisodiy faollikni ragʻbatlantirsa, boshqalar budjetni qisqartirish, inflyatsiyani jilovlash va fiskal intizomni mustahkamlash yoʻlini tanlaydi.

Masalan, AQShda moliyaviy inqirozlar davrida hukumat iqtisodiyotga faol aralashuv siyosatini yuritadi. 2008-yilgi global inqiroz chogʻida “TARP” (Troubled Asset Relief Program) dasturi orqali banklar va yirik korporatsiyalarni qoʻllab-quvvatlash uchun milliardlab dollar ajratilgan. Bu dastur moliyaviy tizimning qulashi va ishsizlikning oʻsishiga yoʻl qoʻymaslikda muhim rol oʻynadi. 2020-yilda pandemiya davrida ham “CARES Act” orqali aholiga bevosita naqd mablagʻlar tarqatildi, kichik biznes uchun nol foizli kreditlar berildi va bandlik dasturlari kengaytirildi. Bu yondashuv moliyaviy inqirozlarning ijtimoiy oqibatlarini yumshatdi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida esa antiinqiroziy moliyaviy boshqaruv nisbatan ehtiyotkor fiskal yondashuvga asoslangan. Yevropa Markaziy banki tomonidan “Quantitative easing” siyosati joriy etildi, bu esa iqtisodiyotga qoʻshimcha likvidlik kiritish orqali deflyatsion xavfni kamaytirishga yordam berdi. Germaniya oʻzining “KfW Bankengruppe” milliy rivojlanish banki orqali biznesni arzon kreditlar bilan taʼminladi. Italiya va Ispaniyada esa soliq toʻlovlarini kechiktirish, davlat subsidiyalarini oshirish va sogʻliqni saqlash tizimini qoʻllab-quvvatlash orqali inqirozning taʼsiri yumshatildi.

Osiyo mamlakatlarida antiinqiroziy boshqaruvning asosiy xususiyati moliyaviy intizom va uzoq muddatli investitsion yondashuvdir. Yaponiya “Abenomics” strategiyasi doirasida deflyatsiyani bartaraf etish va iqtisodiy oʻsishni ragʻbatlantirish maqsadida davlat xarajatlarini oshirdi, pul-kredit siyosatini yumshatdi va infratuzilma loyihalariga katta sarmoya yoʻnaltirdi. Janubiy Koreya esa innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish, “aqlli iqtisodiyot”ni qoʻllab-quvvatlash va raqamli sektorni kengaytirish orqali inqiroz oqibatlarini yengillashtirdi. Bu mamlakatlarda davlat moliyasi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida strategik vosita sifatida qaraladi.

Skandinaviya mamlakatlari tajribasi ham antiinqiroziy boshqaruvning samarali modelini namoyish etadi. Norvegiya, Shvetsiya va Daniyada “ijtimoiy yoʻnaltirilgan moliyaviy siyosat” qoʻllaniladi. Bu mamlakatlarda davlat inqiroz davrida soliqlarni kamaytirish oʻrniga, aholi daromadlarini himoya qilish va davlat xizmatlarini sifatli saqlashga eʼtibor qaratadi. Shu bilan birga, davlat investitsiyalarini yashil energetika,

raqamli texnologiyalar va ta'lim sohasiga yo'naltirish orqali kelajakdagi iqtisodiy barqarorlik poydevori yaratiladi.

Antiinqiroziy moliyaviy boshqaruvda xalqaro moliyaviy institutlarning roli ham beqiyos. Xalqaro valyuta jamg'armasi, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki inqirozga uchragan davlatlarga moliyaviy yordam, texnik maslahatlar va siyosiy tavsiyalar beradi. Masalan, Gretsiya iqtisodiy inqirozi davrida IMF va Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan moliyaviy barqarorlashtirish dasturlari byudjet defitsitini kamaytirish, soliq bazasini kengaytirish va iqtisodiy o'sishni tiklashga xizmat qilgan.

Zamonaviy davrda antiinqiroziy boshqaruv siyosatining yangi tendensiyalaridan biri — bu raqamli texnologiyalardan foydalanishdir. AQSh, Singapur va Estoniya kabi davlatlarda moliyaviy monitoring, byudjet tahlili va fiskal prognozlash jarayonlari sun'iy intellekt, "Big Data" va "Blockchain" texnologiyalari asosida amalga oshirilmoqda. Bu orqali moliyaviy siyosatning shaffofligi, tezkor tahliliy qarorlar qabul qilish imkoniyati va korrupsion xavflarni kamaytirish samaradorligi oshmoqda.

Bundan tashqari, antiinqiroziy moliyaviy boshqaruvning muhim jihatlaridan biri bu — aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va xususiy sektorni davlat bilan hamkorlikka jalb qilishdir. Xorijiy mamlakatlarda "Public-Private Partnership" (PPP) modeli orqali yirik infratuzilma loyihalari amalga oshiriladi, bu esa davlat byudjeti yukini kamaytirib, iqtisodiy faollikni oshiradi. Shu yo'l bilan inqirozdan chiqish mexanizmlari nafaqat hukumat darajasida, balki butun iqtisodiyot ishtirokchilari tomonidan amalga oshiriladi.

Antiinqiroziy moliyaviy boshqaruvda ekologik barqarorlik ham alohida e'tibor qaratilgan yo'nalishdir. Yevropa Ittifoqi "Green Deal" dasturi orqali inqiroz davrida ham atrof-muhitni muhofaza qilish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini moliyalashtirish va uglerod emissiyasini kamaytirish uchun moliyaviy resurslar yo'naltirmoqda. Shu tariqa, inqirozga qarshi choralar nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ekologik xavfsizlikni ham ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy mamlakatlarning antiinqiroziy moliyaviy boshqaruv tajribasi har bir iqtisodiy model uchun universal yechim emas, balki milliy sharoit va strategik ustuvorliklarga moslashgan tizimdir. Shunga qaramay, ularning umumiy xususiyatlari — davlatning faol ishtiroki, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash — barcha mamlakatlar uchun dolzarb yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Xulosa:

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni tasdiqlaydiki, antiinqiroziy moliyaviy boshqaruv faqat vaqtinchalik chora-tadbirlar majmui emas, balki uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishning asosi sifatida qaraladi. Davlatlar o'z moliyaviy siyosatini tahliliy yondashuv asosida shakllantirib, fiskal va monetar mexanizmlarni bir-birini to'ldiruvchi tizimga aylantirmoqda. Xalqaro tajriba O'zbekiston uchun ham muhim

oʻrnak boʻlib xizmat qiladi, chunki inqiroz sharoitida barqaror moliyaviy boshqaruvni taʼminlash uchun davlatning faol roli, shaffoflik, raqamli transformatsiya va ijtimoiy adolat tamoyillariga tayanish zarurdir. Shu tariqa, antiinqiroziy boshqaruvning muvaffaqiyati moliyaviy intizom, ishonchli institutlar va strategik fikrlash uygʻunligiga bogʻliqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. IMF. World Economic Outlook Reports. Washington D.C., 2024.
2. OECD. Fiscal Policy Responses to Economic Crises. Paris, 2023.
3. World Bank. Global Economic Prospects Report. Washington D.C., 2024.
4. European Commission. Economic Recovery and Resilience Plans. Brussels, 2023.
5. Krugman, P. End This Depression Now!. New York: Norton, 2020.
6. Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Antiinqiroz choralarining xalqaro tajribasi boʻyicha tahliliy sharh, Toshkent, 2024.